

# جایگاه تجربه در تئاتر

ویلیام گرنت، بروس گولبرانسن  
باربارا سندبرگ، جکسون یانگ

استادان دانشکده‌ی تئاتر دانشگاه ایالتی نیوجرسی

مترجم

هایده حائری

## مجموعه‌ی تئاتر امروز جهان

وجود بیش از نصد دانشکده‌ی هنرهای نمایشی دولتی و خصوصی در سراسر کشور، به ابتدای دهه‌ی کاوکاه آزاد آموزش هنر بازگردد. کارگردانی که هر ساله در سیزدهم / اردیبهشت تحصیل می‌کنند و نظریه‌ی تازه‌ی بازی تولید می‌کنند، در جوانی ۲۰۰ گروه تئاتر در طلب شرکت در جشن‌های نمایش‌های آیینی پیش، ۲۲۲ گروه تئاتر مستقلی در سراسر کشور، ۵۱۰ گروه تئاتر مردمی در ۲۲۷ سرای نمایشی بزرگ وجود دارد. گروه تئاتر فعال در سرورهای نمایش‌های روزهای شنبه در سوچواک ۲۵۷ گروه تئاتر خصوصی مستقلی در کشور، همان تئاتر امروز است. گروه خیالی تئاتر برای برنده‌ی ۲۲۲ گروه هنرهای نمایشی در جشن‌های نمایش‌های تئاتر مردمی.

## فهرست

- ۷ ..... مجموعه‌ی تئاتر امروز جهان
- ۱۳ ..... پیشگفتار
- ۱۵ ..... تجربه‌ی تئاتری چیست؟
- ۲۱ ..... بخش اول: اجرا در تئاتر
- ۴۹ ..... بخش دوم: جادو در تئاتر
- ۱۱۵ ..... بخش سوم: تئاتر همچون بازی، بازی همچون تئاتر
- ۱۴۳ ..... بخش چهارم: اجرا در تئاتر
- ۱۴۵ ..... پیش درآمد

## پیشگفتار

مردم برداشت‌های متفاوتی از واژه‌ی تئاتر دارند. بیشتر آن‌ها تئاتر را یکی از وسایل ارتباط جمعی، نظیر سینما و تلویزیون می‌دانند. برای بعضی تئاتر یعنی تماشاخانه و برای بعضی دیگر یعنی نمایشنامه. برخی از تئاتر در آموزش استفاده می‌کنند و برخی دیگر در درمان. اما به‌طور کلی تئاتر به‌عنوان یک وسیله‌ی تفریحی برای فراغت از گرفتاری‌ها و مشغله‌ی روزمره شناخته شده است.

از دید ما، تئاتر هنری ست که بیش از سایر هنرها به‌زندگی انسان شبیه است و در روند خلاقانه‌ی خود از طنز و استعاره و نماد بهره می‌گیرد. تخیلی است که از حرکت کمک می‌گیرد و تماشاگر را آگاهانه به‌دنیای غیرواقعی خود وارد می‌کند. ما می‌گوییم تئاتر بخشی از تجربه‌های انسان است که با استفاده از روحيات و تخیلات و معیارهایش در طول زمان‌های متمادی ساخته و پرداخته شده و درست به‌همین دلیل، تجربه‌ی عملی تئاتر می‌تواند بر بینش انسان اثر گذاشته و جهان‌بینی او را کمال بخشد. ما معتقدیم که تئاتر به‌خاطر تأثیر بالقوه‌ای که در برداشت انسان از واقعیت دارد، تجربه‌ای گرانبهاست.

در این کتاب سعی کرده‌ایم شما هنرجویان عزیز را با جنبه‌های مختلف تئاتر آشنا کنیم، زیرا تجربه‌ی عملی شما هنگامی ارزش واقعی خود را پیدا می‌کند که با آگاهی‌های ذهنی و فکری و دانش و بینش توأم باشد. بنابراین در این کتاب زیر عنوان «تجربه‌ی تئاتری چیست؟» با عوامل تشکیل دهنده‌ی تئاتر آشنا می‌شوید. در بخش اول نحوه‌ی کار هریک از هنرمندان یک اجرای حرفه‌ای را در می‌یابید؛ بخش دوم شما را با نظریه‌ای درباره‌ی پیدایش تئاتر آشنا می‌کند؛ بخش سوم تمرین‌هایی برای بازیگری در تئاتر در نظر گرفته شده است و بخش چهارم تئاتر را از دید تماشاگران مطرح می‌کند که شامل اصول ارزیابی اجراهای تئاتری، نقد تئاتر و یک واژه‌نامه درباره‌ی هنر درام است.

امید است با روشی که در این کتاب پیش گرفته‌ایم شما هنرجویان عزیز را در فراگیری و درک بهتر این هنر ارزنده یاری داده باشیم.

## تجربه‌ی تئاتری چیست؟

تئاترهای پرهزینه و پرزرق و برق امروز جهان غرب باعث فراموشی این حقیقت شده که تئاتر در پایه و اساس بسیار ساده است و فقط به وجود چهار عامل نیاز دارد:

۱. ایده یا فکر اولیه، مثل داستان، سناریو و یا نمایشنامه؛
۲. چند نفر که آن ایده را به اجرا درآورند؛
۳. مکانی که نمایش در آن جا اجرا شود؛
۴. چند تماشاگر که اجرا را تماشا کنند.

برای استفاده از یک ایده در تئاتر نخست باید تکلیف چند نکته روشن شود:

۱. «چرا» آن ایده یا فکر انتخاب شده؟
۲. اجرا «چگونه» شکل خواهد گرفت؟
۳. «کجا» اجرا خواهد شد؟
۴. زمان اجرای آن «کی» خواهد بود؟
۵. «چه کسانی» آن را اجرا خواهند کرد؟

پاسخ به پرسش‌های بالا را می‌توان با بررسی تئاتر به عنوان یک مکان و یک محل جهت اجرا آغاز کرد.

«هر فضای خالی را می‌توان یک صحنه نامید. برای آن که یک حرکت

تئاتری شکل بگیرد کافی است که یک نفر در آن فضا راه برود و دیگری او را تماشا کند.»

«فضای خالی» اثر: پیتر بروک Peter Brook - ۱۹۶۸

«تئاتر یعنی جایی که تماشاگر «الف»، بازیگر «ب» را می بیند که در نقش کاراکتر «ج» بازی می کند.»

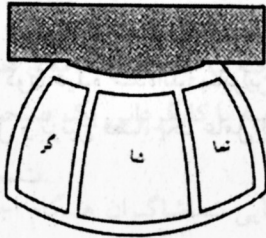
«سرگذشت تئاتر» اثر: اریک بنتلی Eric Bentley - ۱۹۶۷

«صحنه یعنی چه؟ یعنی جایی که بازیگران برخی تجربه ها و کنش و کردارهای جوامع انسانی را تحت عنوان «درام» برای تماشاگران بازی می کنند. تفاوت یک صحنه با صحنه دیگر به فاصله و نحوه ارتباط بازیگر با تماشاگر مربوط می شود. در یک اجرا اگرچه توجه تماشاگر به صحنه معطوف و محدود است اما صحنه تنها بخشی جدا شده از فضای کلی تئاتر است و نمایش تحت تأثیر این فضای کلی اجرا می شود.»

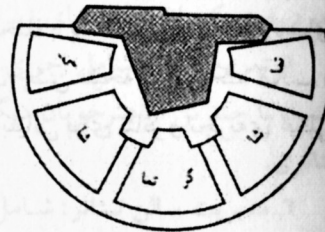
«کار بازیگر» اثر: رابرت بندتی Robert L. Benedetti - ۱۹۷۰

چهار شکل کلی برای تنظیم ارتباط فیزیکی بازیگر و تماشاگر وجود دارد که نقشه های این چهار شکل را مشاهده می کنید. وجه تمایز بین آنها به نحوه ارتباط و فاصله صحنه (جایگاه بازیگر) از سالن (جایگاه تماشاگر) مربوط می شود. مثلاً در تئاتر جعبه ای، تماشاگر تنها از روبه رو بازیگر را می بیند در حالی که در تئاتر سه گوش که صحنه در داخل سالن پیش رفته، تماشاگر از سه طرف بر بازیگر احاطه دارد. در تئاترهای گرد یا چهارگوش این احاطه بر صحنه به بیشترین حد می رسد اما فاصله بین بازیگر و تماشاگر در تئاتر محیطی یا تداخلي، که در آن صحنه و سالن مرز معینی ندارند کاملاً از بین می رود. اصولاً معماری و فضای تئاتر و به ویژه فاصله و نحوه ارتباط بین بازیگر و تماشاگر، نه تنها نوع و چگونگی بیان رویداد نمایشی را تحت تأثیر قرار می دهد، بلکه بر دریافت و واکنش تماشاگر نیز اثر می گذارد.

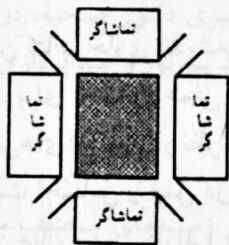
صحنه ی جعبه ای



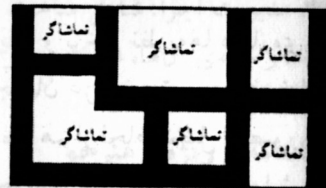
صحنه ی سه سويه



صحنه ی گرد



صحنه ی محیطی



هنرمندانی که در عرصه ی تئاتر فعالیت می کنند اعم از نمایشنامه نویس، بازیگر، کارگردان و کارکنان فنی هنگامی که با این چهار شکل روبه رو می شوند با پرسش های عملی مواجه می گردند: با این فضا چه کنیم؟ در این فضا چه بگذاریم؟ چگونه به نظر خواهد آمد؟ آرایش صحنه به چه شکل خواهد بود؟ از چه امکاناتی می توان استفاده کرد؟ و... چنان که گفتیم شکل و تزیین و اندازه ی یک سالن تئاتر، در نحوه ی برداشت و واکنش تماشاگر تأثیر به سزایی دارد، مثلاً یک نمایش تاریخی بزرگ و مجلل که افراد بسیاری را برای ایفای نقش به کار می گیرد - مثل اغلب نمایشنامه های شکسپیر William Shakespear - در یک سالن کوچک جلوه ی واقعی خود را از دست می دهد، در حالی که یک نمایش مدرن با دو یا سه کاراکتر نمایشی، همچون کارهای جرج برنارد شاو George Bernard Shaw برای اجرا در تئاترهای کوچک و جمع و جورتر نوشته

شده‌اند. در عین حال، اجراهایی از نمایش‌های کلاسیک یونان قدیم مثل آثار سوفوکل و اشیل<sup>۱</sup> در تئاترهای مختلف با معماری و اندازه‌های گوناگون دیده شده‌اند. بنابراین می‌توان چنین نتیجه گرفت که قالب و شکل و تزئین فضا، یک عامل پایه‌ای و بنیانی برای تئاتر و تجربه‌ی عملی آن است.

### سخنی با هنرجویان عزیز

این کتاب حاوی اندیشه‌ها و تعاریف و برخی نظریه‌ها درباره‌ی تئاتر است. برای تجربه‌ی عملی شما هنرجویان عزیز نیز تمرین‌های خلاق و پرسش‌های تحلیلی در نظر گرفته شده تا هم از لحاظ تخیل و تصور و هم از حیث احساس و عمل در جریان تجربه‌ی تئاتر قرار گیرید. اما شما نیز در این میان سهمی دارید و باید برای فراگیری بهتر، به این تجربه‌ها عمل کرده و نسبت به آن‌ها واکنش نشان دهید؛ یعنی آن‌ها را به‌نمایش درآورید، با آن‌ها موافقت یا مخالفت کنید و به‌طور خلاصه از آن‌ها برای کسب تجربه‌ی عملی خود بهره بگیرید. ما شما را با این تجربه‌های شبیه به تئاتر واقعی آشنا می‌کنیم، اما کیفیت این تجربه‌ها بسته به همت، جدیت و کوشش خود شماست.

### شرح تمرین‌ها و تجربه‌های عملی

برای آن‌که هنرجویان مستقیماً در جریان تجربه‌ی تئاتر قرار گیرند، لازم است به انجام یک تمرین عملی در طول یک ترم تحصیل مبادرت ورزند. شرایط انجام دادن این تمرین‌ها چندان هم مشکل نیست، زیرا می‌توان این تجربیات عملی را در زمینه‌های مختلف، البته با صلاح‌دید

۱. Sophocles & Aeschylus دو تن از نمایشنامه‌نویسان بزرگ باستان.

استاد مربوطه انجام داد. هنرجو باید شش ساعت خارج از ساعات درسی خود را به یکی از قسمت‌های زیر اختصاص دهد:

۱. تمرین خلاق: شامل اجرای یک صحنه یا یک نمایشنامه‌ی کوتاه همراه با چند تن از هنرجویان دیگر و یا تهیه یا کارگردانی یک صحنه‌ی تئاتری.

۲. مدیریت سالن تئاتر: شامل راهنمایی تماشاگران هنگام اجرا، تبلیغات و تهیه و طراحی بروشور و پوستر، فروش بلیط و ...

۳. مدیریت اجرا: شامل ساخت و رنگ‌آمیزی دکور صحنه، دوخت لباس‌ها و تهیه‌ی آن‌ها، همکاری در زمینه‌ی گریم، نور و صداپردازی.

### پرسشنامه‌ی ویژه‌ی هنرجو

برای آن‌که تجربه‌های عملی خود را در زمینه‌های مختلف مورد ارزیابی قرار دهید، لازم است که این صفحه را دقیقاً تکمیل کرده و در آخر ترم به استاد مربوطه تحویل دهید.

نام و نام‌خانوادگی	شماره‌ی شناسنامه	محل صدور
آدرس و تلفن:		
هنرجوی سال	کارگاه شماره‌ی	نام استاد
شرح تمرین:		

امضای استاد و تاریخ

## اجرا در تئاتر

تجربه‌ی بسیاری از مردم معمولاً از حد تهیه‌ی بلیط و تماشای نمایش یک گروه محلی یا دانشگاهی یا حرفه‌ای فراتر نمی‌رود. پس از تماشای نمایش هم به غلط تصور می‌کنند که آنچه دیده‌اند نتیجه‌ی کار مجریان یعنی بازیگران است؛ در حالی که افراد زیادی برای شکل دادن و رساندن نمایش به مرحله‌ی اجرا زحمت کشیده‌اند. برای درک بهتر و شناخت بیشتر هنر تئاتر نخست باید عملکرد هنرمندان گوناگونی که اجرای بازیگران و تماشای تماشاگران را امکان‌پذیر می‌سازند، مورد شناسایی قرار دهیم. جریان شکل‌گیری اجرا تا شب افتتاح معمولاً روند پیشرفته اجرا نامیده می‌شود. هر اجرا در نهایت به گونه‌ای منحصر به فرد که حاصل نحوه‌ی تعامل و کنش و واکنش دست اندرکاران آن است، شکل می‌گیرد. بدیهی است اجرای یک نمایش تنها با جمع شدن هنرمندان و کارکنان تئاتر میسر نمی‌شود، بلکه باید یک ارتباط پویا و مداوم در جهت‌ی خلاق و برانگیزاننده بین آن‌ها به وجود آید تا به یک اجرای هماهنگ و کامل منجر شود. برای مطالعه و شناخت روند پیشرفت اجرا باید حدود کلی مسئولیت‌های هریک از هنرمندان را بررسی کرد.

چگونگی شکل‌گیری اجرا را می‌توان بر اساس زمان شروع کار هنرمندان به ترتیب زیر مورد مطالعه قرار داد:

نمایشنامه‌نویس

تهیه کننده

کارگردان

طراحان لباس و گریم - طراحان صحنه و نور - مسئول صدا - بازیگران

اگرچه کارگردان، بازیگران و طراحان تقریباً همزمان کار خود را آغاز می‌کنند، برای سهولت در توضیح کار هر یک، ترتیب بالا انتخاب شده است.

### نمایشنامه‌نویس

سخن خود را با نمایشنامه‌نویس آغاز می‌کنیم، زیرا نمایشنامه بنیان بیشتر اجراهاست. بنابراین مهم‌ترین سهم او در تئاتر با توجه به نوع نمایشنامه، گفت‌وگو (دیالوگ) است. البته در یک متن نمایشی می‌توان جزئیاتی نظیر: شرح دکور و تزئین صحنه، خصوصیات برخی شخصیت‌های نمایش و ورود و خروج آن‌ها، بعضی از حرکات صحنه که برای پیشبرد رویدادهای نمایش لازم می‌آیند و بالاخره اشاره‌هایی نسبت به تعبیر و تفسیر بعضی از گفت‌وگوها را پیدا کرد.

نمایشنامه‌نویس زمینه‌ی اصلی را طراحی می‌کند تا هنرمندان دیگر کار خود را بر محور آن پی‌ریزی کنند. بسیاری از مردم خواندن متن نمایشی را با تجربه کردن تئاتر اشتباه می‌گیرند، با این تصور که از طریق خواندن متن می‌توان درباره‌ی هنر تئاتر آگاهی به‌دست آورد، در حالی که

برای آشنایی اصولی با تئاتر حتماً باید اجرای آن را در نظر گرفت. البته در مقایسه با موسیقی که ارزش‌های آن به‌هیچ‌وجه با نگاه کردن به‌نت‌های آهنگساز مشهود نیست، با خواندن نمایشنامه می‌توان تا اندازه‌ای از ویژگی‌های هنر تئاتر مطلع شد.

جنبه‌هایی از تئاتر که در اجرا نمایان می‌شود و توضیح آن‌ها به‌وسیله‌ی نمایشنامه‌نویس امکان‌پذیر نیست، عبارتند از: ریتم یا ضرباهنگی که اجرای نمایش به‌خود می‌گیرد، حال و هوایی که صحنه را احاطه می‌کند، حرکات و موقعیت‌های مکانی بازیگران در هر لحظه از نمایش و بالاخره پرداخت شخصیت‌های نمایش که بیشتر به‌کار بازیگران ربط پیدا می‌کند. در واقع آنچه احساس و عاطفه‌ی ما را تحت تأثیر قرار می‌دهد نه در متن نوشته شده، بلکه در کنش و واکنش‌هایی است که بازیگران با استفاده از هنر خود و در طول تمرین‌های نمایش به آن‌ها دست یافته‌اند.

بنابراین متن نمایشنامه را باید به‌منزله‌ی چارچوبی دانست که با دیدی انعطاف‌پذیر به‌دیگر هنرمندان امکان می‌دهد خلاقیت هنری خود را بروز دهند. اصرار کارگردان در پیاده‌کردن موبه موی آن‌چه نوشته شده نشانگر عدم آگاهی او از جنبه‌ی خلاق هنر تئاتر و به‌ویژه چگونگی روند پیشرفت اجرا است.

بد نیست بدانید که آثار بسیاری از نمایشنامه‌نویسان مدت‌ها پس از مرگ آن‌ها به‌صحنه‌های تئاتر راه یافته‌اند و علت آن در بسیاری موارد مربوط به این است که عدم حضور نویسنده باعث آزادی عمل بیشتر کارگردان برای تعبیر و تفسیر نوشته می‌شود. باوجود این، هستند نمایشنامه‌نویسانی که نسبت به نوشته‌ی خود انعطاف پذیرند تا جایی که گاه ممکن است در اثر انعطاف زیاد به متن اولیه‌ی آن‌ها خدشه نیز وارد شود. به‌نظر ما نمایشنامه‌نویس هنرمند کسی است که نوشته‌ی خود را طرحی بداند که ممکن است به‌گونه‌های مختلف اجرا شود. در هر حال،